

VASADI PÉTER

Jegyzetlapok

Simone Weil a hatalomról

*Abol a szabadság a rend,
mindig érzem a végtelent.*

J. A.: Töredékek...

*„Az tény, hogy olykor van valamiféle vad nagyság,
démoni kezdeményezőkedv a rosszban, éppen a...
szabadságjogokból származik”, s velük a rossz „egy-
szerre keresi, utasítja el, és majmolja az élet Lelkét.”*

Oliver Clément:
Kérdések az emberről

S. W. azt írja a II. világháborúról, hogy az „vallásháború”. Alighanem ezt írná a mai békeidőre is, amit lehetne hangtompított háborús időnek is nevezni, ha eltekintünk a tényleges háborús tűzfészekteől (ezektől nem tekinthetünk el), illetve olyan, egyelőre nem öldöklő konfliktushelyzetnek – a háború nem sújtotta földrészeken –, melynek csak a gyökerei között parázslik a szembenállás, a föl-fölizzó versengés, az ellenségesség. Weil – e fogalom isteni s emberi értelmében – egyetemes vallásfölfogása magát a létezést, a teljes, anyagszerű, lelki, szellemi teremtést, a teremtettséget vallásos fogantatásúnak látja, következően a keletkezést, a növekedést, a célirányos kibontakozást, a beteljesedést is vallásos, jobban mondva a vallásban végbemenő folyamatnak. Vagyis minden, ami önmagával több a semminél csak vallásosan egzisztálhat, lévén Isten által teremtett, noha Isten nem vallásos. De a Teremtésnek – beleértve a tudást is – vallásos természete van, s ez nem más, mint a dolgoknak tényleges (isteni) eredetmagyarázata; ami van, Istentől származik. Az ember, aki Isten „célja”, nembeli meghatározásaként vallásos. Ez azt jelenti, hogy az el- és megvetett vallásosság sérült emberi mivolta mutat. Más kérdés az, ki nem vallásos? Weilnek tehát egyetlen magyarázata van arra, hogy miért van valami, holott lehetne nem is. Azért van valami, mert Isten azt akarta, hogy legyen.

Weil nagyon karakteres vallásfölfogása már-már ridegen radikális. Elutasít minden kegyeskedő, mázas, mágikus, olvatag vallásoskodást. De minden őszinte hitet, ha mégoly primitív magatartás formájában jelenik is meg, a szó szoros értelmében halálosan komolyan vesz. Ez azért logikus, mert számára a jó létezés és a jó létezése elsőrendű. Okkal ironizál elhibázott s megromlott vallásfölfogásunkban. Gondolkodásának nem annyira a kerete, mint inkább a mélye, a begyökerezettsége

vallásos, ezért – az emberi gondolkodástörténetben ritka – intellektuális nagysága, szuggesztív ereje is az. Tehát ha az ateizmust, a nácizmust, a kommunizmust és minden személyellenes hatalmat totálisnak, azaz eltorzultan egyetemesnek tart, igazat kell adnunk neki: a II. világháború „vallásháború” volt. Lényegében nemcsak istentagadó, hanem – bentfoglaltan – embertagadó is. Ezért az emberigenlő hatalom létfontosságú. Weil elmélkedett arról is, lehet-e hatalomtalanul élni. El kell törölni minden hatalmat, mondta, mert a hatalom maga ontológiailag van megrontva. Lehet, válaszolta munkásmozgalmi tapasztalatai nyomán, de csak hatalomban: azaz a Hatalomban, egyedül Istenben. A földön azonban Isten nem hatalom, hanem szent Semmi; a Keresztrefeszített. A szerencsétlenség a kereszt. „Isten szerencsétlen.” Ez formulája azonban nem látélet Istennek, hanem az imádása: annak fölismerése, hogy Isten szeretetének határtalanságát szögezték keresztre. A minden védettségtől megfosztott szeretetnek keresztben kell végeznie a szükség-szerűség világában. Ugyanakkor – mivel az istenszeretet és az emberszeretet egy – éppen az ember végtelen kiszolgáltatottsága követeli meg a mindenkori emberi hatalomtól az igazságosság érvényesítése által a lehető legnagyobb védelmet, hogy a szerencsétlenség – ami a halál, tehát az egyetlen elkerülhetetlen – tisztán s önmagaként álljon az ember elé, mintegy szabadon, kényszerítő, manipulatív, leigázó körülmények nélkül, s így „vezessen” a Hatalom elé; ami a Szeretet.

* * *

Weil az emberi hatalomról mintegy vallásfilozófián érlelt társadalomkritikai ismeretekkel s éllel vérbeli politikusként gondolkodott, távolról sem idealistaként. Platonhoz s a görögök igazságkereséséhez volt köze, az idealizmushoz semmi. A bármikori hatalomnak tudnia kell: „Minden emberi lény teljesen azonos” abban, „hogy a jó utáni kiolthatatlan vágy áll lényé középpontjában, ami köré pszichikai és testi valósága rendeződik”. Vágya azért kiolthatatlan, mert szüntelenül táplálja „a világon kívüli realitás”. Ez irányítja vissza figyelmét a világban levő irrealitásokra, „egyenlőtlenségekre”, s folyamatos szelekcióra készíti. Arra, hogy ismerje föl, s válassza el a jót a rossztól, s tegye reálissá a folytonosan megtapasztalt irrealitásokat. Ennek a külső-belső mozgásnak az a tény az alapja, hogy egyrészt minden emberi lény alá van vetve („mindenki mindent tud”, V. P.), másrészt hogy „a földön, téren és időn, az emberi mentalitások univerziumán, a teremtett képességekkel fölfoghatón túl” ez a realitás van. „Erre visszhangzik az ember lelke mélyén”, s „ebből... száll alá minden jó, ami csak létezik a földön: minden szépség, minden igazság, minden törvényesség, minden rend”. Akkor pedig az embernek az ember iránt kötelezettségei vannak, melyek teljesítése alapjaiban befolyásolja a személy tetteit, jó létét, lelki épségét; emberi lényegét. A téren és időn túli realitás követelményeinek tartós semmibevétele szétzilálja a közösséget, s a hanyatlás folyamatait indítja el a társadalomban. A hatalom a különféle kapcsolatok és azonosságok szétesését törvénytörő anarchiának érzékeli, tévesen (ha örül neki, akkor nincs miről beszélnünk), és nem fogja föl, hogy éppen hatalomként nem erőt kellene alkalmaznia, hanem kreatív megértést tanúsítania. „Sohasem szabad azt fölté-

teleznünk egy emberről, bármilyen legyen is, hogy ne volna képes ” engedelmeskedni a jónak, és önmagát tudatosan adni át a jó képviselőinek: embereknek, programoknak, föltételeknek, szellemiségeknek.

Csak azt az embert nevezhetjük reálisnak, aki – mindenféle fönttartás, ítélet, de főként előítélet nélkül – fölismeri a másik, a többi emberi lény realitását. Fölismeri a másik ember realitását – és direkt módon vagy a többiekben, a többiek által visszatükrözve indirekt módon, azaz sokszoros bizonyosságban a saját realitását – csak az az ember képes, aki figyelmét és/azaz szeretetét az evilágon kívüli „realitástól irányítva” rájön, ráébred, rácsodálkozik, hogy az abszolút jó is; iránti kiolthatatlan vágyakozás benne nemcsak óhaj, hanem maga az abszolút jó; az immanens vágyakozást csak a transzcendens realitás kezdeményezheti. (Evangélium: Nem ti választottatok engem, én választottalak titeket.) Ez a fölismerés a legerősebb emberi kötelék; organikus, a szervekig ható világosságában a fölismerő „Kivétel nélkül minden emberi lényt valamiképpen szentnek tekint, ezért neki tisztelettel”, közös egzisztencia követelte tisztelettel „tartozik”. Ez a tisztelet – összefoglaló neve a mindenirányú emberi testvériségnek – oly jelentős dolog, hogy bár „a hit vagy a hitelenség akármilyen formáját választja is valaki, ha lelke mélyén megfogalmazódik... kinyilvánításának vágya”, kötelezettségek és jogok formájában s minden körülmények között teljesíteni, kielégíteni akarja a másik ember testi, lelki, szellemi szükségleteit. „Minden szükségletnek egy kötelezettség felel meg.” A hatalomnak ezért „kötelessége és felelőssége”, hogy mind a magánéletben, mind a közéletben „orvosolja a lélek és a test minden olyan nélkülözését, amely lerombolhatja vagy megrövidítheti egy emberi lény földi életét, bárkiről legyen is szó”.

* * *

Egy észszerű társadalom tudatos egyedekből áll. A társadalom akkor életképes, ha egyedei személyekké válnak (ez a társadalmi fejlődés kulcsa), s minél inkább személyek, annál jobban különböznek egymástól. S minél inkább különböznek egymástól személyiségükben, annál erősebben vonzódnak, érdeklődnek egymás iránt; éppen különbözőségük okán keresik egymást. Szerveződésük a vonzás és taszítás, a természetes egyetértés és egyet nem értés, az életformák bonyolult kapcsolatára, játékkára, rejtett és nyilvánvaló törvényeire, változó, sokszor megmagyarázhatatlan, de nem alaptalan fejleményeire épül. Ami megzavarja ezt a – lényegében – értékáramlást, értékcserét, értékközlést, az „a rossz”. Vagyis az a tett vagy törekvés, mely praktikák, félrevezető, meghamisító technikák segítségével törvénytelenül válik ki az általánosból, hatalomra tör. Az ilyen kiválás minden esetben erőszakos és bitorló jellegű. A rossznak „a jó” az ellenlábasa, a vallatója, a szabályozója. „Egy társadalomban a jó és a rossz aránya... elfogadásának és elutasításának arányától függ”, s attól, hogyan oszlik meg a hatalom azok között, akik elfogadják, s akik nem. A személyesség alsó fokán levő egyedek zavaros viszonyát a jóhoz s a rosszhoz az jellemzi, hogy tömegesen vélhetik jónak a nyilvánvaló rosszat, s a meggyőzően jót rossznak, ijesztőnek, sőt üldözni valónak tartják.

„Minden hatalom rossz, bármilyen jellegű legyen is”, ha „olyan ember kezébe kerül, aki nem fogadta el teljesen egyértelműen, hazugság nélkül az emberrel szembeni egyetemes kötelezettségek gondolatát”. Az az ember, aki a jót nem ismeri föl, nem akarja vagy nem képes fölismerni, s bár van róla sejtése, mégsem fogadja el alárendelő, törvényerejű fensőbbségnek, de emberek sorsa fölött „döntő hatalmat” gyakorol, „önmagában véve is” bűnösen cselekszik. Cinkostársai mindazok, akik „ismervén gondolkodásmódját, mégis fölhatalmazták hatalmi funkció gyakorlására”. „Az az állam, melynek hivatalos doktrínája teljes egészében erre a büntetetre serkent, teljes egészében bűnben van. Nincs semmi legitimitása.” „Az a kormány, melynek tagjai megengedik vagy elkövetik ezt a büntetést az alattuk állóknak, elárulja funkcióját.” Egy ember akkor lesz az illegitimitás cinkosává, „ha bármekkora, akár csak minimális szerepe van is a közvélemény formálásában, s mégsem helyteleníti, valahányszor tudomást szerez róla, vagy ha... éppen azért nem veszi tudomásul, hogy ne kelljen helytelenítenie”. Egy ország vagy egy nép egészében is cinkosává válhatok egy hatalom illegitimitásának, ha „a közösségi véleménynyilvánítás szabad ugyan, s mégsem helytelenítik, vagy ha a szólásszabadságot tiltják, de még az ellenzéki vélemények sem tartalmazznak egyértelmű helytelenítést”. Mivel nemcsak társadalmi mértékben, hanem lélekben is felelős minden ember minden másik ember testi, lelki, szellemi szükségleteinek megfelelő kielégítéséért, a világon meghatározható és egyetemes jóra alapuló hatalmi legitimitás kikényszerítése minden ember személyes kötelessége, sőt emberi hivatása is. A belenyugvás a rossz hatalom rossz gyakorlatába maga után vonja a személyes emberi mivolt válságát, meghasonlását, romlását. Senki sem áltathatja magát: „Az emberi értelem... a legnagyobb pontossággal képes arra, hogy elkülönítse, előszámolja a lélek és a test földi szükségleteit.” Egy hatalom akkor bírja legitimitásának alapfeltételét, ha tudja, hogy az embernek igazságra, belőle következő szabadságra, szabad szólásra van szüksége, s ezt teljesíti is.

* * *

„Ahol szabadság van, ott a boldogság – lehetséges –, a szépség, a költészet is kiteljesedik; talán ez az egyetlen biztos jele.” Ennek az elemzésnek (nevezzük így ezt az írást) szebb zárómondata nem is lehet. Első olvasásra sima, önmagából kibomló, már-már idillikus tartalmú mondat, látszólag. Túl azon, hogy az interpretáló beillesztette a lehetséges szót a boldogság szó állítása után (mert úgy gondolja, hogy mai létünk életérzéskoordinátái között ez a fogalom – ha nem is értelmezhetetlen – már-már illuzórikus, vagy szinonimákkal kellene helyettesíteni, illetve körülírni, túl ezen a „szépség” és a „költészet”, bár önmagát jelenti, e helyen mégis igen összetett utalás az élet tágasságára, mélységére; az alábbiakért s azért, mert a szabadságnak talán valóban ez a kibontakozás az egyetlen biztos jele. Kezdjük a végén: ha így van, akkor mi az, ami nem biztos jele a szabadságnak? Például: a róla való – fölöttébb hangzatos – deklaráció. Az avatatlan vagy elnyomó szándékkal szennyezett szív s száj kétes érzelmei s szavai a szabadságról. A hőzöngő, mindenben túligérő, álszent, uralomimádó politikai kalmárok lihegő

szabadságszeretete. A más véleményen levőknek ingerült, fenyegető s digitalizált kipécézése s engesztelhetetlen megvetése. Egyáltalán, bárki emberfiának mánikus leleplezése, üldözése, megalázása. Az elhallgatni képtelen, szinte kényszeres fecsegése arról a – valójában teljesen bizonytalan – jövőről, amely majd elhozza mindazt a jót, ami most hiányzik. S talán mindig is hiányozni fog. Akinek a szabadság nem „van” most is itt, annak nem is lesz. A szív szabadsága nem a külső körülmények függvénye. Mert a szabadság több csönd, mint szó. Több tett, mint terv. Több ének és tánc, mint előadás. Több személytelenség, mint odatolakodás. És több munkás, elmélkedő magány, mint véget nem érő, disznótoros vacsorázgatás. Több derű, mint kézrázogató sztármosoly. Több béke, mint kitöprengett cselezgetés. Tényleg: a szabadság öröm, szépség, költészet. Tehát – közösségi.

És nem csak a boldogok öröme. Nem csak a szépek szépsége. Nem csak a költők költészete. Hanem mindazoké, akik képesek fölemelni a szívüket a nyomorúságuk, a nehézségeik fölé. Hogy ők milyen sokan vannak, csak nem jutnak se szóhoz, se meghallgatáshoz, azt e sorok írójának az bizonyítja: akkor is reménykedtek a „a nép körében” (bah!, mennyire rühelli ezt a szólást, de most épp ezért írja ide), szóval akkor is reméltek, sőt bízattak az istenes jóra, amikor nem volt szabadság. És ők ma is reménykednek, és mindörökké reménykedni fognak, a megtartó erők ősi, ösztönös tudatában. Azok a szépek, akiket megroppantott, elnyűtt, a föld felé hajlított a másokért végzett munka, s rebbenés nélkül pillantanak ránk ma is megcárnázott szemüvegük fölött, amikor bekopogtatunk hozzájuk, azokhoz a szépekhez; jó, persze, nem csak ők szépek. Ám ők különösen Istennek szépek... Szép mindaz, legyen agg vagy csecsemő, akiből a lélek kapott s megőrzött tisztasága árad. Ez a tisztaság vagyon. Aranyfedezete egy emberi életnek. Ez a fajta tisztaság a szabadság napjának sugara s melege. Mikor e sorok írója verset olvas nekik, csak ülnek s figyelnek. Még, mondják. Nem tapsolnak, nem elemeznek, sóhajtanak egyet. A költészet a szabadság termékeny földjei fölött a láthatár. A látható s határtalan határ. A fák leveleinek zizegése, a víztükör sötétedése, a mély éjszaka, melyben a dolgok árnyékai csapatostul vonulni kezdenek. A költészet maga a szabadság. A jó tüdők lélegzete. A lábak nyugodt lépteinek ritmusa. Kiölhetetlen belőlük s közülük. Nem a vájt fülűek áthallásos esztétikai érzékenységre figyelünk, hanem egymásra. De egymásra nagyon. ❀